

УДК 159.9:37.047:378:614.23

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ

Хлестова С.С., к. пед. н.,
доцент кафедри медичної біології

Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова

Мусатова К.В., асистент
кафебри медичної біології

Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова

У цій статті висвітлено психологічні механізми професійно-особистісного розвитку майбутнього лікаря, які допоможуть йому подолати бар'єри напруженості від неочікуваного в професійній діяльності. Обґрунтовано головні риси та якості особистості майбутнього лікаря, завдяки яким можна буде досягнути поставленої цілі – стати висококваліфікованим, високоінтелектуальним і високоморальним лікарем.

Ключові слова: професійне самовизначення, професійно-особистісний розвиток, психологічні бар'єри, емоційна стійкість, майбутні лікарі.

В данной статье показаны психологические механизмы профессионально-личностного развития будущего врача, которые помогут ему преодолеть барьеры напряженности от неожиданного в профессиональной деятельности. Обоснованы главные черты и качества личности будущего врача, благодаря которым можно будет достичь поставленной цели – стать высококвалифицированным, высокоинтеллектуальным и высоконравственным врачом.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, профессионально-личностное развитие, психологические барьеры, эмоциональная устойчивость, будущие врачи.

Khliestova S.S., Musatova K.V. PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF PROFESSIONAL AND PERSONAL DEVELOPMENT OF FUTURE PHYSICIAN

In this article proposed psychological mechanisms of professional and personal development of the future physician that can help him to overcome the barriers of unexpected tension in professional activities. Substantiated the main features and qualities of personality of the future physician, on which basis could be achieved targeted objective – to become highly skilled, highly intelligent and highly moral physician.

Key words: professional self-determination, professional and personal development, psychological barriers, emotional stability, future physicians.

Постановка проблеми. Вимоги до професійно-особистісного розвитку майбутнього лікаря сьогодні різко почали зростати внаслідок мінливих соціально-економічних і політичних чинників суспільства. Активний динамізм вищої медичної освіти в Україні сьогодні прагне сформувавши сучасного лікаря як професіонала, який має призвичаюватись до постійних кваліфікаційних змін та мати інноваційні типи клінічного мислення.

Проте становлення лікаря-професіонала має тісний зв'язок із розвитком його особистості. Тому професійно-особистісний розвиток майбутнього лікаря в умовах сучасної вищої медичної освіти має слугувати не лише для передачі фахових знань, але й для формування професійної культури, моралі та його професійного самовизначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомі вітчизняні вчені – психологи та педагоги Л. Василенко, З. Гринчишин, В. Жигір, Е. Клімов, Я. Крушельницька,

І. Кулагіна, С. Максименко, М. Савчин, І. Сагань, М. Фіцула, В. Худик, О. Чернега, В. Шатенко та багато інших висвітлювали у своїх наукових дослідженнях питання психології особистості майбутнього фахівця [3; 5].

Проблемам дослідження професійної діяльності лікаря присвячені роботи В. Бехтерева. Він розробив психологічні критерії фахової придатності особистості до отримання вищої медичної освіти. Психологічні закономірності лікувального процесу на моделях особистісного підходу до хворих висвітлено в працях В. Ташликова. Проблеми психологічного сприйняття хворим лікаря ґрунтовно висвітлено в працях А. Магазаніка. Проте проблеми професійно-особистісного розвитку майбутнього лікаря на сьогодні залишаються без наукової уваги.

Постановка завдання. З огляду на існуючі прогалини маємо на меті зробити перші кроки та привести в дію психологічні механізми професійно-особистісного роз-

виту майбутнього лікаря, які допоможуть йому подолати бар'єри напруженості від неочікуваного в професійній діяльності та досягнути поставленої мети – стати висококваліфікованим лікарем із «гарячим серцем» і «доброю душею».

Виклад основного матеріалу дослідження. Досягнути бажаних результатів у професійно-особистісному розвитку майбутнього фахівця (лікаря) можна лише за рахунок правильного вибору професії. Правильним вибір професії вважається тоді, коли психологічні дані особистості відповідають вимогам фаху. Тому основною умовою правильного вибору мають стати професійний інтерес та професійна спрямованість.

Варто зазначити, що неправильний вибір професії може викликати появу депресивного стану, внутрішньої конфліктності, низької самооцінки, фрустрованості (незадоволеності) потреб особистості та багато іншого.

Існуюча система медичної освіти не враховує достатньо мірою вплив на процес особистісного становлення в студентів їхніх індивідуальних особливостей. До того ж забезпечення в державі якісного медичного обслуговування завдяки висококваліфікованим кадрам неможливе без використання сучасних підходів у їх навчально-професійній підготовці, без урахування моделі цілісного особистісного становлення майбутнього лікаря [7, с. 3].

Великою проблемою є те, що, будучи вже зарахованими на перший курс вищого медичного навчального закладу, студенти ще не розуміють та не усвідомлюють відповідальність майбутньої професії, а це дуже важливий момент у виборі професії лікаря. Попереднє усвідомлення специфіки, спрямованості лікарської діяльності та величезної відповідальності зможе попередити небажані летальні наслідки під час виконання професійних обов'язків майбутнього лікаря.

Наприклад, у процесі усвідомлення професійної спрямованості особистість повинна пройти такі етапи:

1) особистість має абстрактне поняття про професію лікаря, теоретично прагне засвоїти прості навички, проявляє незначний емоційний настрій та епізодичний інтерес до майбутньої професії лікаря. Досягнути успіху в професійно-особистісному розвитку як майбутнього лікаря на цьому етапі неможливо;

2) особистість має більш глибоке поняття про професію лікаря, набувають більшої стійкості інтереси та схильність до практичних умінь і навичок, починає розвиватись почуття впевненості в собі як майбутнього

лікаря та формується абстрактне почуття відповідальності перед життям пацієнта;

3) чітке розуміння поняття професії лікаря, проявляється особлива захопленість особистості студента до фахових теоретичних знань і практичних навичок згідно з навчальним матеріалом. Таким чином, цей етап характеризується самоствердженістю особистості до майбутньої професійної діяльності;

4) етап, що вважається найголовнішим, тому що майбутній лікар захоплюється своєю спеціальністю, професійна спрямованість починає формуватись за наявності відповідних здібностей, яскраво виражених схильностей та покликання майбутнього лікаря, а професійна майстерність і професійний ідеал поєднуються з професійно-особистісним розвитком особистості майбутнього лікаря, майбутні фахівці починають розуміти значущість своєї професійної позиції – лікувати.

Професійно-особистісний розвиток майбутнього лікаря значною мірою також залежить від професійного самовизначення, проте рівновага внутрішнього світу студентів-першокурсників може порушуватись необхідністю самовизначення. Зробити відповідальний крок у професійному самовизначенні особистості студента дуже важко тому, що будь-яке рішення, пов'язане з відмовленням від інших можливостей, викликає внутрішню напруженість [1, с. 66].

Професійне самовизначення – це вибір, який здійснюється в результаті аналізу внутрішнього стану особистості та співвідношення його з вимогами майбутньої фахової діяльності, а також це основа самоствердження особистості в суспільстві як одне з головних рішень повноцінної життєдіяльності.

Тому показниками професійного самовизначення особистості можна вважати сформованість інтересів і схильностей, утворення нових якісних поєднань здібностей та нових якісних факторів у самосвідомості, побудову особистісних професійних планів.

Професійне самовизначення особистості майбутнього лікаря починається тоді, коли він уперше усвідомлює, що обраною професією зможе задовольнити певні його потреби. Насамперед це залежить від того, наскільки молода особистість знає про професію лікаря та, зокрема, про саму себе. Таке профорієнтаційне розуміння значною мірою допоможе особистості виразити поверхневе або глибоке самопізнання, самовизначення та відкритість стосовно професії лікаря [2].

Становлення особистості студента-першокурсника як майбутнього професіонала

відбувається в контексті загальних тенденцій вікового й психологічного розвитку. Варто зазначити, що період юності характеризується властивим прагненням молоді особистості довести собі та іншим свою здатність до самостійних рішень та готовність до дорослого життя. Існуюча проблема самовизначення студентської молоді зазвичай вирішується такими способами, як пошук подібності особистості між собою та іншими (це можна назвати ідентифікацією) та заперечення подібності особистості між собою та іншими (це можна назвати негативізмом).

Першочерговими умовами, які можуть визначати продуктивність професійно-особистісного самовизначення, а згодом і розвитку, можна вважати наявність досвіду реальних життєвих досягнень та здатність правильно усвідомити ступінь особливості своєї причетності до цих досягнень.

Психологічне становлення майбутнього фахівця медичної сфери в умовах університету сприяє розширенню та збагаченню його психіки тому, що саме особистість юнацького віку найбільше піддається впливу. Тому ми хочемо приділити увагу саме юнацькому віку.

Юнацьку пору розвитку особистості студента вищої медичної школи можна поділити на такі періоди:

- період формування економічної самостійності та інтелекту;
- період активної та інтенсивної соціалізації;
- період психологічного становлення майбутнього фахівця;
- період формування професійних рис та якостей майбутнього фахівця.

Головними рисами професійно-особистісного розвитку та становлення майбутнього лікаря як професіонала, на нашу думку, мають бути дотримання лікарської етики й медичної деонтології з пацієнтами та підлеглими; присутність індивідуальної та соціальної відповідальності перед собою, пацієнтами та своєю країною; адекватність самооцінки, фахової гнучкості й оперативності; готовність до диференціювання оцінки рівня свого професіоналізму, який постійно потрібно вдосконалювати та підвищувати. Варто приділити увагу також професійним якостям лікаря.

Становлення особистості як суб'єкта праці є не тільки потребою, а й формою її самореалізації в діяльності. Проблеми в професійній підготовці студента у сфері охорони здоров'я пов'язані не тільки і не стільки з неуспішністю його в навчанні, скільки з труднощами професіоналізації особистості. Тому доцільне вивчення осо-

бистісно значущих і професійно важливих якостей фахівця-медика з метою особистісного становлення майбутнього лікаря в умовах навчально-професійної діяльності [7, с. 3–4].

Тому головними якостями професійно-особистісного розвитку майбутнього лікаря ми вважатимемо наявність високого рівня фахових теоретичних і практичних знань, кваліфікаційну грамотність та освіченість, високу креативну фахову майстерність, компетентність та емоційну врівноваженість.

Емоційна врівноваженість як здатність зберегти оптимальні показники діяльності під час впливу емоційних факторів також багато в чому залежить від особливостей самооцінки. Вона тісно пов'язана з тривожністю – властивістю, істотно зумовленою біологічно. Обидві ці якості, розглянуті іноді як властивості темпераменту, а частіше – як особистісні характеристики, професійно значимі в багатьох видах діяльності, які спостерігаються в більшості видів регулярної професійної діяльності. Проте треба бути дуже обережним із такою якістю, як аскетичність, тому що надмірна строгість лікаря до пацієнта може нашкодити йому під час збору анамнезу та подальшого лікування.

Сучасний фахівець у галузі медицини повинен володіти значним багажем спеціальних психологічних знань, уміти поповнювати, розвивати та творчо застосовувати їх у професійній діяльності. Виконуючи будь-які професійні функції, людина завжди реалізує себе як особистість, цілісно реагуючи на певні ситуації, вступаючи у взаємодію з іншими учасниками професійної діяльності та водночас формуючи систему індивідуальних цінностей. Саме відсутність готовності до виконання професійних обов'язків не дає змогу значній частині випускників медичних вузів повністю реалізувати свій творчий потенціал, ускладнює процеси соціальної та професійної адаптації, перешкоджає оволодінню високими рівнями лікарської професійної майстерності [5; 6].

На динамічність процесу професійно-особистісного розвитку майбутнього лікаря також впливають зовнішні та внутрішні чинники. Зовнішні чинники характеризуються професійною підготовкою, мотивами вибору майбутньої професії, професійним менталітетом, духовними, моральними й деонтологічними цінностями. А внутрішні чинники полягають у зміні критеріїв оцінки до майбутньої професії лікаря та способів самореалізації в ній.

Також професійно-особистісний розвиток майбутнього лікаря залежить від того,

як він уміє зберігати свою працездатність, володіти ситуаціями для забезпечення успіху у своїй професійній діяльності. Щоб цього досягти, майбутньому лікарю потрібно постійно працювати над собою, бути впевненим у собі, уміти володіти своїми емоціями, знімати із себе емоційне напруження, бути цілеспрямованим та рішучим.

Основою щоденної діяльності лікаря повинне бути позитивне емоційне ставлення до себе, пацієнтів та своєї праці, оскільки позитивні емоції активізують і надихають лікаря на фахову креативність, допомагають йому бути впевненим у собі та зумовлюють почуття радості від своєї роботи.

Велике значення для особистості лікаря має його вираз обличчя. Лікар не лише повинен бути доброзичливим для того, щоб налаштуватись на хороший лад, а й водночас має змінювати прийоми поведінки. Тому лікарю не можна ходити перед пацієнтами з похмурим, нудьгуючим обличчям навіть тоді, коли настрій у нього поганий. Лікар має володіти своїм внутрішнім станом та вміти контролювати своє тіло, яке виразно відбиває внутрішній стан, думки та почуття.

Найбільше впливає на пацієнтів вираз обличчя лікаря, інколи навіть сильніше, ніж його слово. Саме жести й міміка підвищують емоційну значущість інформації. Пацієнти «читають» з обличчя лікаря, відгадуючи його ставлення, настрої, тому обличчя має не лише виражати, а й приховувати деякі почуття: не варто приносити до пацієнтів тягар домашніх турбот, негараздів. Необхідно показувати на обличчі та в жестах те, що стосується справи, сприяє лікуванню.

Вираз обличчя лікаря повинен завжди відповідати характеру мовлення під час бесіди з пацієнтом. Обличчя лікаря має виражати впевненість, схвалення, незадоволення, осуд, радість, зацікавленість, захоплення, тобто виражати широкий діапазон емоцій, який свідчить про моральну силу особистості лікаря.

Зовнішній вигляд лікаря має бути естетично виразним. Головною вимогою до одягу має бути скромність та елегантність. Естетична виразність проявляється також у привітності та доброзичливості обличчя лікаря, у зібраності, стриманості рухів, у скупому, виправданому жесті, у поставі, ході. Неприпустимі метушливість, штучність жестів, їх в'ялість. Навіть у питанні, як прийняти пацієнта, подивитися на нього, привітатися, як відсунути стільця, виявляється сила впливу. У рухах, жестах, погляді пацієнт повинен відчувати стриману силу, цілковиту впевненість у собі та доброзичливе ставлення [8].

Пластика тіла, або пантоміміка, дає змогу виділити в зовнішності лікаря головне, малює його довершений образ. Ефективності спілкування сприяють відкриті пози та жести лікаря: не схрещувати руки, дивитися в обличчя пацієнта, зменшувати дистанцію, що створює ефект довіри. Лікар у своїй професійній діяльності повинен досягнути вершини майстерності спілкування, а саме володіння власним тілом та вмінням вплинути на пацієнта силою свого тіла.

Тому ідеальна модель відповідності між особистістю та майбутньою професією повинна збігатись не лише зі змістом професійної діяльності, а й з особистісним змістом.

Відношення особистості майбутнього лікаря до своєї професійної діяльності являє собою активну форму взаємодії з реальною дійсністю, яка у свою чергу має бути спрямована на подолання різних практичних труднощів та перешкод, а також подолання психологічних бар'єрів, які можуть і будуть виникати на шляху професійного кваліфікаційного вдосконалення та зростання.

Термін «бар'єр» має французьке походження та трактується як «перепона, перешкода». У психологічному значенні це поняття сприймається як психологічна реакція особистості на щось та супроводжується виникненням напруженого психічного стану. Наприклад, психологічні бар'єри – це психічний стан, що проявляється в неадекватній пасивності особистості, що перешкоджає виконанню певних дій. Емоційний механізм психологічного бар'єра полягає в посиленні негативних переживань і сорому, відчуття провини, страху, тривоги, низької самооцінки [4, с. 65].

У професійно-особистісному самовизначенні та розвитку майбутнього лікаря психологічні бар'єри можна розглядати як суб'єктивно пережитий стан так званого збою в реалізації запланованого майбутнього, а також у власному психічному стані. Напруженість, яка може виникати в практичній діяльності, залежить від певної ситуації для майбутнього лікаря, а саме від наявності таких факторів:

- страху та переживань;
- несподіваності та ригідності;
- дефіциту інформації;
- невпевненості у фахових знаннях.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає нам можливість виділити психічні стани, що можуть передувати психічній напруженості особистості як лікаря. На перше місце можна поставити стан тривоги, який характеризується як почуття невизначеного побоювання, тривожного чекання, незрозумілого занепокоєння, прихованої погрози тощо.

Для усунення тривоги та відновлення психологічної рівноваги потрібно насамперед з'ясувати причину й усвідомити її значущість. Якщо ж не усвідомити причину тривоги, то вона ще більше ускладниться та проявиться острахом самотності, безпорадності й безвихідності. В особистості на цьому етапі можуть спостерігатись підвищена рухова активність та панічні пошуки допомоги, а можливість цілеспрямованої діяльності прийняти певне рішення практично зникає. На превеликий жаль, таке завдання вирішити нелегко, проте правильно обрана психологічна методика здатна допомогти оптимально вирішити таку проблему.

Поява психологічних бар'єрів під час професійно-особистісного розвитку майбутнього лікаря та їх усвідомлення є найважливішою умовою посилення інтелектуальності майбутнього професіонала та стимулювання нових засобів і способів фахового самовдосконалення.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи вищевикладений матеріал, ми дійшли висновку, що психологічними механізмами професійно-особистісного розвитку майбутнього лікаря є складна багаторівнева структура здібностей, мотивів і цінностей. Тому подальшими перспективами дослідження професійно-особистісного розвитку майбутнього лікаря буде розроблення креативної навчально-виховної діяльності в умовах вищої медичної школи, яка зможе актуалізувати протиріччя між вимогами сучасної професійної діяльності

та її особистісним змістом як лікаря-ідеала; зокрема, нами буде поставлено перед студентами завдання, яке розкриватиме творчу специфіку їхньої майбутньої професії лікаря та щоденну практичну діяльність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жигірь В. Професійна педагогіка : [навч. посібник] / В. Жигірь, О. Чернега ; за ред. М. Вачевського. – К. : ТОВ Кондор, 2012. – 336 с.
2. Крушельницька Я. Психофізіологічні основи профорієнтації і профвідбору / Я. Крушельницька // Фізіологія і психологія праці : [навч. посібник]. – К., 2000. – С. 208–209.
3. Максименко С. Загальна психологія : [навч. посібник] / С. Максименко. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 272 с.
4. Новий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. : І. Радченко, О. Орлова. – К. : ПП Голяка В.М., 2010. – 768 с.
5. Савчин М. Вікова психологія : [навч. посібник] / М. Савчин, Л. Василенко. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2011. – 384 с.
6. Сагань І. Соціально-психологічні особливості відповідальності особистості в умовах складних життєвих ситуацій : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.05 / І. Сагань ; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка Нац. академії пед. наук України. – К., 2010. – 22 с.
7. Філоненко М. Психологія особистісного становлення майбутнього лікаря : автореф. дис. ... докт. психол. наук : спец. 19.00.07 / М. Філоненко ; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка Нац. академії пед. наук України. – К., 2016. – 42 с.
8. Фіцула М. Педагогіка вищої школи : [навч. посібник] / М. Фіцула. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2010. – 456 с.